

zetiségi iskolák. A nemzetiségi jogok lehetővé teszik, hogy ezek az oktatási-nevelési intézmények programjai innovációs lehetőségekkel bővüljenek. Kapcsolatok révén konkrét együttműködések alakulhatnak ki, amelyek a társadalmi, a politikai, a gazdasági, a kulturális szférát új elemekkel gazdagíthatják. Határok nyílnak meg, az európaiság – a nemzetiségek révén – közelebb kerül hozzánk. Országunk nemzetiségi kapcsolatainkban. Az interperszonális kontaktusok egyes családokra, intézményekre, kiscsoportokra bontódnak le. A nemzetiségi oktatási-nevelési intézmények lehetőséget kapnak, hogy az anyanemzet polgári értékeit „beemeljék” oktató-nevelő tevékenységeik tartalmába és módszerkultúrájába. A másságban – a nemzetiségi hovatartozásban – értékek összpontosulnak, s olyan országokat összekötő lehetőségek adódnak, melyek az egész nemzetet gazdagítják.

IRODALOM

1. Beszélgetés Bihari Mihály politológussal = Új Pedagógiai Szemle, 1991/9. sz. 39. l.
2. Kanter, R. M.: The Change Masters. New York: Sirnon and Schuster, 1983. 65. l.
3. Csáth Magdolna: Stratégiai vezetés-vállalkozás. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1990. 217–218., 285–287. l.
4. Benda József: Miért humanizáljuk az iskolát? = Valóság, 1990/9. sz. 82. l.
5. Kozma Tamás: Egy közoktatási reform estélyei Magyarországon = Info-Társadalomtudomány, 1991/18. sz. 10–11. l.
6. Mill., J. S.: A szabadságról. Hasonelvűség. Magyar Helikon, Bp. 1980. 31–32. l.
7. Füzfa Balázs: A szabadság mint létmód = Új Pedagógiai Szemle, 1991/5. sz. 48. l. Vö.: Konrád György: Európa köldökén., Magvető Könyvkiadó, Bp., 1990. 299. l.
8. 1990. évi LXV. törvény az önkormányzatokról. A helyi önkormányzatokról szóló törvény. (Összeállította: dr. Fürcht Pál–dr. Kara Pál. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1990. 5., 19. l.
9. Surányi Bálint: Közoktatási hálózat – választáson = Új Pedagógiai Szemle, 1991/3. sz. 20. l.
10. Hankiss Elemér: Pongyola társadalom? Helyi cselekvés. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1988. 93. l.
11. Konrád György: Antipolitika. Az autonómia kísértése. Codex RT, 1989. 5. l.

WALZ JÁNOSNÉ
Pécs

Megújítható-e az érettségi vizsga?

EGY ÚJ ÉRETTSÉGI VIZSGARENDSZER A SZAKTERÜLET VÉLEMÉNYÉNEK TÜKRÉBEN

Az érettségi – közel másfél évszázados története során, de különösen a közelmúltban – a közoktatásügy egyik legvitatottabb kérdése lett. Több kötetnyire tehető az e témában megjelent tanulmányok, cikkek, közlemények mennyisége, és nagy érdeklődést keltettek azok a viták is, amelyek az érettségiről a nyilvános, illetve szakajtóban újra meg újra lefolytak.

Míndez már elégséges alapot adhatna ahhoz, hogy az érettségi vizsgarendszer gyökeres átalakítása napirendre kerüljön.

A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet mellett működő kutatócsoport a Közoktatásfejlesztési Alaphoz benyújtott pályázatával nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy kidolgozzon egy új érettségi vizsgarendszert. A pályázati támogatás elnyerése után a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízást adott a munka folytatására egy új, standardizált érettségi vizsga elveinek, követelményeinek, tartalmának kialakítására, standardizált feladat-variánsok (később feladatbankok) kifejlesztésére.

A hivatkozott szakirodalmi háttér is bőséges adalékot szolgáltatott annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy melyek a jelenlegi érettségi vizsgarendszer gyenge – támadható – pontjai, a kutatásban résztvevők mégis szükségesnek tartották azoknak a közvetlen tapasztalatoknak, véleményeknek a feltárását, amelyek a gyakorlatban felhalmozódtak. E célból készítettünk interjúorozatot középiskolai tanárokkal, igazgatókkal, szaktanácsadókkal, tanügyigazgatási munkatársakkal, akik kérdező tanárként, szervezőként, érettségi elnökként, felvételi vizsgán megfigyelőként megélt tapasztalatokkal rendelkeznek, és hasznosítható javaslatokkal járulhatnak hozzá egy új érettségi vizsga-konceptió kialakításához. A standardizált érettségi kifejlesztéséhez készített első részletes kutatási programokhoz több mint 60 szakember adott írásos szakvéleményt. Tapasztalataik, meglátásaik, valamint az interjúk során kikristályosodott mondanivaló az alábbiakban foglalható össze.

Az érettségi megújításának indokai

A megkérdezettek közül senki sem vitatta, hogy a jelenlegi érettségi annyi hibát, ellentmondást hordoz magában, hogy mindenképpen megújításra szorul. Funkciójának nem képes megfelelni több okból:

- Az érettségi vizsga követelmény- és feladatrendszere elvileg lefedi a teljes középiskolai anyagot, vizsgálja a középfokú műveltséghez szükséges ismeretek, készségek, képességek elsajátításának szintjét, amelyek egyben a felsőfokú oktatási intézménybe való bejutás alapját is képezik – mindez azonban csak írott elv marad, a gyakorlat egészen más képet mutat.

Ebben a szisztémában lehetősége van (és erre is kényszerül) minden kibocsátó intézménynek a követelményeket a maga szintjéhez igazítani, sajátosan értelmezni. Egyébként hogyan fordulhatna elő, hogy az érettségi eredményekben csak kis differenciákat mutató középiskolák mezőnye – a felvételi vizsgák eredményét és a bejutási arányt tekintve – rendkívül szélesre tágul?

A rendszernek ugyancsak gyenge pontjára utal az a tény, hogy az elégtelen matematika dolgozatot írt jelölt szóbeli vizsgát tehet, amelyen aztán nem kevés „tanári segédlettel” teljesíteni is tud. Az esszé-jellegű írásbeli dolgozatok és a szóbeli feleletek értékelése a javító tanárok és a vizsgabizottság szubjektív megítélése alapján történik előzetes értékelési kritériumok alkalmazása nélkül. A sort még folytatni lehetne.

- A mai érettségi csak a tudást, az ismeretet méri, természetesen a képességek közül jobbra csak a memóriát. Kevésbé vagy csak esetlegesen érvényesül – elsősorban az írásbeliknél – egyéb gondolkodási folyamatok mérése, mint pl. a problémalátás, analízis, szintetizálás, divergens vagy konvergens gondolkodás stb.

- Az érettségi vizsga az elmúlt évtizedekben tömegessé vált, és ez mint minden tömegesítés, óhatatlanul színvonalcsökkenést eredményezett. (Így pl. a szóbeliségnek jelentős szerepet tulajdonító vizsgán egy nap alatt 50–55 feleletet nem lehet megbízhatóan értékelni.)

- Az érettségit a jelenlegi rendszerben nem előzi meg más objektív mérés, pl. szintvizsga. A jelölt először kerül vizsgahelyzetbe (és találkozik nagy tételhalmazzal, vizsgabizottsággal, idegen vizsgaelnökkal, s kell önálló produktumot nyújtania).

- Az elnök szerepe nem kellően tisztázott, nem minden tárgyban (csak egy-kettőben lehet) szakértő, jogállása, felelőssége elmosott. Társadalmi elvárást testesít meg, de ennek a felelősségnek nem tud eleget tenni.

- Le lehet érettségizni úgy, hogy természettudományi ismereteiről, felkészültségéről a jelölt nem tesz tanúbizonyosságot. (Ugyanis nem kötelező ilyen tantárgyat választania.)

- A jelenlegi érettségi vizsgának, a vizsga eredményének nincsen „tétje”, a továbbtanulás szempontjából teljesen közömbös, hiszen az egyetemre, főiskolára való bejutáshoz szükséges pontokat a jelölt már összegyűjtötte az év végi osztályzatokból. Formálissá vált, kiüresedett. Gyakorta csak önigazolásul szolgáló tanári „praktikák” színterepe, de legjobb esetben is csak ünnepi szertartás.

- A legnyomatékosabb érv az, hogy az iskolai szerkezetváltással együttjáró kimenetszabályozás csak a különböző szintvizsgák bevezetésével és a középfokú záróvizsgák - így az érettségi - pontosabbá, megbízhatóbbá tételével, jelentőségének megfelelő szintre emelésével valósulhat meg.

Milyen legyen az új érettségi vizsga?

Ahhoz, hogy a feltett kérdésre választ adjunk, mindenekelőtt tisztázni szükséges az érettségi vizsga célját. Azt, hogy mit mér, mire terjed ki a vizsgalódás, továbbá azt, hogy az érettségi vizsgán nyújtott teljesítmény mire jogosítja fel az érettségizett fiatal.

A megkérdezettek véleménye az érettségi vizsga korszerűsítéséről a kutatás szempontjából lényeges pontokon egybevág a kutatás hipotézisével. A megoldási módokat illetően azonban több javaslat is megfogalmazódott, ezek közül két fő vonal, szemlélet tapintható ki:

- Az egyik szerint a jelenlegi érettségi vizsga fő karakterében megmaradhatna, szükséges az a pedagógiai légkör, amit csak a jelöltet felkészítő tanárok tudnak kialakítani, tehát nincs szükség külső szakemberre, rideg, csak a teljesítményt mérő tesztekre, nem baj, ha az értékelés szubjektív, feltéve, ha a követelmények pontosabbak és a mérce magas.

- A másik felfogás szerint az érettséginek olyan formátumúnak kell lennie, hogy minél kevésbé legyen érzékeny a helyi és a szubjektív körülményekre, lehetőség szerint mindenütt és mindenkor azonosan mérjen. Minél több tesztet kell alkalmazni, egyedül a teljesítmény fontos, amelyben egyaránt megnyilvánulnak a kialakult készségek és az elsajátított ismeretek, a tudás. Csak így érhető el, hogy a felsőoktatás is elfogadja, hogy az érettségi kiváltsa a felvételi vizsgát.

Az érettségi vizsga *célját* illetően minden válaszban körvonalazódtak az alábbi jellemzők:

- korszerű középfokú műveltség vizsgálata (korszerű középfokú műveltségen az egyetemes kultúra értékeinek a hagyományok alapján és megegyezéssel kialakított körét értjük),

- a munkavégzéshez, illetve a további önműveléshez nélkülözhetetlen készségek, képességek vizsgálata,

- a tárgyi tudás, a szakirányú előképzettség, a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges alkalmasság vizsgálata.

Az érettségi vizsga *tartalmának* meghatározása a kérdéskör legfontosabb eleme. A standardizált érettségi vizsgarendszert úgy érdemes kialakítani, hogy az időközben megjelenő törvényi szabályozás vagy egyéb központi intézkedés miatt ne kelljen azon változtatni, illetve ahhoz könnyen hozzáigazítható legyen - tehát kellően átfogó, általános érvényű és rugalmas rendszer szükséges.

A vizsga tartalmára vonatkozóan az interjúk során és a szakvéleményekben az alábbiak fogalmazódtak meg:

- Valamennyi érettségi tárgyból szükséges írásbeli vizsga, amelyen a teljesítmény standardizált tesztek alapján összevethető, pontosan mérhető - még a hagyományosan szóbeli tantárgy (történelem) esetében is. A szóbeli vizsgákról megoszlanak a vélemények: egyik vélekedés szerint nem kell szóbeli vizsga, az írásbeli pontos képet ad a

jelölt felkészültségéről; mások szerint a standardizált írásbeli (objektív méréssel) és szóbeli vizsga (ahol bizonyos mértékű szubjektivitás megengedhető) teljesebb képet ad mind a tételes tudásról, mind pedig az általános képességekről.

A megkérdozettek szinte egyöntetűen hangsúlyozták azt az igényt, hogy pontosan, részletesen meghatározott követelményrendszer szükséges, amelyet időben (egyesekek szerint már a középiskolába lépéskor) a majdani vizsgázó kezébe lehet adni, azaz bárki számára hozzáférhetővé tenni, ehhez készüljenek megfelelő segédanyagok (feladatgyűjtemények, feladatbankok), így az érettségi vizsga bárki számára iskolatípustól függetlenül elérhető.

E felvetés a standardizált érettségi vizsgakonstrukció egyik alapelvévé vált, de figyelembe kell venni azokat az aggályokat is, amelyek a hátrányos helyzetben levő vidéki gimnáziumok és a szakközépiskolák részéről – jogosan – felvetődik: az előbbieken a körülmények, feltételek hiányait pl. nyelvszakos tanároknak, az utóbbiaknál az alacsonyabb óraszámok, a tantervi eltérések stb. Így félt, hogy az óhajtott esélyegyenlőség a gyakorlatban igen komoly akadályokba ütközik, márpedig az új érettségi vizsgarendszer kifejlesztése nem jelenti a középiskola tartalmi-szerkezeti átalakítását, az eszközrendszernek és egyéb feltételeknek az érettségi vizsgához való rendelését.

– A standardizált érettségi vizsgarendszernek egyik legvitatottabb – és máig sem lezárt – kérdése a kötelező, a kötelezően választandó és szabadon választható tantárgyak rendje. Nemcsak a Nemzetközi Érettségihez, illetve néhány ország érettségijéhez való közelítés szándéka, de hazai szakemberek véleménye szerint is a korszerű érettségi vizsga elképzelhetetlen anélkül, hogy a kötelező tantárgyak körében ne szerepeljen legalább egy élő idegen nyelv és egy természettudományi tárgy a hagyományosan kötelezők (anyanyelv, irodalom, történelem, matematika) mellett. Így viszont abba a problémába ütközünk, hogy a hat kötelező tantárgy túlságosan merevvé teszi a rendszert, a továbbtanulás iránya szerint választott további tantárgyak már csak hetedikként, nyolcadikként kerülhetnek a vizsgatárgyak sorába. Ha a standardizált érettségi a jelenlegihez viszonyítva lényegesen nagyobb erőfeszítést igényel a jelölttől, veszít vonzerejéből, illetve elsősorban csak azok választanak, akiknél a felvételi tárgyak egybeesnek a kötelezőkkel. Több szakvéleményben megfogalmazódott: ebben a rendszerben néhány tantárgy (rajz, ének, informatika) méltánytalanul hátrányos helyzetbe kerül.

A rendszer fontos eleme az *értékelés módja*. A standardizált vizsga lényege a központonlag megadott, gazdag feladatbankból válogatott tesztek alapján elérhető objektivitás, akkor ennek az értékelés szimbolikájában is meg kell jelennie. A véleményalkotók közül csak kevesen tartják elfogadhatónak a jelenlegi ötfokú osztályozást. A többség többfokozatú skálát javasol az értékelés pontosabbá, finomabbá tétele céljából, különböző módokon:

- a) százalékban kifejezett teljesítmény, amely megegyezés szerinti pontra átváltható,
- b) tantárgyankénti 20 pont, amely 6 érettségi tantárgy esetén maximum 120,
- c) szöveges értékelés (bonyolult, nehezen kezelhető, a vizsgakonstrukcióba nem illeszthető be),
- d) tantárgyankénti 10 pont, amely 6 tantárgy esetén 60 pontot jelent, a szabadon választott tantárgyakkal, illetve egyéb kiemelkedő teljesítmények (pl. OKTV) alapján további pontok szerezhetőek.

Az interjúk az érettségi egyéb kérdéseire is kiterjedtek (jellege, szervezési körülményei, helye, ideje, nyitottsága stb.), de e vonatkozásokban a vélemények erősen megoszlottak, így a kutatás szempontjából kevésbé használhatók. Az érettségi céljának, tartalmának, követelményrendszerének és értékelési módjának meghatározásánál az interjúk főbb tanulságai kiindulópontul szolgáltak, az írásos szakvélemények pedig a folyamatos korrekciót segítik.

A kutatás-fejlesztés eredményeképpen kialakuló standardizált érettségi fő vonásai

Az új érettségi kifejlesztésére irányuló kutatás másfél éve alatt a felvetett kérdések többségére elfogadható, konstruktív válaszokat lehetett adni – ezekből kialakulhatott a standard érettségi gerince. Természetes, hogy továbbra is vannak nyitott kérdések, amelyekre a megoldás újabb viták, vélemények konklúziójaként születhet meg.

– A kutatómunka első fázisában a munkacsoportok összeállították az érettségi vizsga tantárgyi programjait és követelményrendszerét – előzetesen tartalmi és műveleti szintekre bontott, részletes tananyagelemzés után –, amelyek lefedik a középiskolai (elsősorban gimnáziumi) *műveltséganyagot*.

– A *vizsgatárgyak köre* további egyeztetést igényel minden érintettel, hiszen a már jelzett dilemmák csak kompromisszumok árán oldhatók fel. Egy a lehetséges változatok közül: az anyanyelv, az irodalom, az idegen nyelv, a történelem és a matematika kötelező, kötelezően választandó egy természettudományi tárgy (biológia vagy földrajz, illetve kémia vagy fizika). Szabadon választható/k további tantárgy/ak (rajz, ének, informatika és kötelezőként nem választott tantárgyak).

– A követelményrendszerhez igazodó *feladatok* módszeresen bemértek, értékelték, a tesztvariánsok folyamatosan bővülnek.

Általuk az érettségi vizsgán nyújtott *teljesítmény* objektívan mérhető, összevethető, tekintve, hogy minden érettségi tárgyból lenne írásbeli vizsga.

– Az érettségi *differentiált* követelményeket állít a jelöltek elé (A: alapszinten, B: emelt szinten) érdeklődésüknek, továbbtanulási szándékuknak megfelelően egyéni döntésük alapján. A különböző tantárgyak szintjei a vizsgán variálhatók.

– A standardizált érettségi vizsga *rugalmas*, azaz megismételhető (eredményes vizsga esetén is – javítási szándékkal), továbbá – még tisztázandó feltételek mellett – tantárgyanként is letehető.

– Iskolatípustól függetlenül *minden érettségiző számára* nyitva áll, az esélyegyenlőség csökkentése érdekében szakközépiskolákban az érettségire felkészítő, a továbbtanulási szándékra épülő tanulmányok beiktathatók az iskolai tanrendbe, de az egyén más módon (esetleg más szervezetek közreműködésével) is felkészülhet a standard érettségire.

– Az új érettségi *kiválthatja a felvételi vizsgát*, amennyiben a jelölt a választott szakiránynak megfelelő tantárgyból emelt szintű vizsgát tett – a felsőoktatási intézmények felvételi mércéjének megfelelően.

– Idegen nyelvből az érettségi az állami nyelvvizsga keretében szerezhető meg (középfokú „C” típusú nyelvvizsgával), a középiskolai képzés ideje alatt bármikor.

A standardizált érettségi – a hagyományos mellett belátható ideig – alternatív, melyet a jelölt egyéni döntése alapján választhat, ha érdekei úgy kívánják.

A kutatás-fejlesztés jelentős része még hátra van: a feladatok szerkesztése, gyűjtése, és azok megfelelő populáción történő bemérése, amelynek folytatása azonban a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízásának további érvényességétől, illetve megújításától függ.

Az első szakasz lezárult: elkészült és hozzáférhető a standard érettségi célját, tartalmát, követelményeit tartalmazó kiadvány. A kutatócsoport szándéka, hogy minél szélesebb körben megismertesse, véleményeztesse azt, a véleményeket felhasználja a vizsga-konstrukció további finomítására.

A címben feltett kérdésre most már határozott választ lehet adni: az érettségi megújítható a jelen középiskolai rendszerben is – a kutatásban részt vevők a szakterületről e tekintetben folyamatos megerősítést kapnak.